
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 368

В. В. Виговська, к. е. н., доцент**ЕКОНОМІЧНА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ
СТРАХОВОГО РИНКУ**

Анотація. В даній статті проведено теоретичне дослідження сутності та структури економічної раціональності як базового критерію забезпечення безпеки страхового ринку. Визначено її роль в обґрунтування вибору траєкторії розвитку страхового ринку в умовах невизначеності. В статті розглянуто еволюцію економічної раціональності як основи економічної поведінки. Автором розкрито основні концептуальні положення теорії раціонального вибору та з'ясовано теоретико-методологічну специфіку в забезпеченні безпеки страхового ринку.

Ключові слова: економічна раціональність; раціональні очікування; раціональний вибір; страховий ринок; структура; середовище; система.

В. В. Выговская, к. э. н., доцент**ЕКОНОМИЧЕСКАЯ РАЦИОНАЛЬНОСТЬ КАК КРИТЕРИЙ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
БЕЗОПАСНОСТИ СТРАХОВОГО РЫНКА**

Аннотация. В данной статье проведено теоретическое исследование сущности и структуры экономической рациональности как базового критерия обеспечения безопасности страхового рынка. Определена ее роль в обосновании выбора траектории развития страхового рынка в условиях неопределенности. В статье рассмотрена эволюция экономической рациональности как основы экономического поведения. Автором раскрыты основные концептуальные положения теории рационального выбора и определена теоретико-методологическая специфика в обеспечении безопасности страхового рынка.

Ключевые слова: экономическая рациональность; рациональные ожидания; рациональный выбор; страховой рынок; структура; среда; система.

V. V. Vyhovska, Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor**ECONOMIC RATIONALITY AS AN INSURANCE MARKET SECURITY CRITERION**

Abstract. A theoretical study of the nature and structure of economic rationality as a basic criterion for the insurance market security is provided in the paper. Its role in the justification of the choice of development trajectory of the insurance market security under uncertainty is defined. The article deals with the evolution of economic rationality as the basis of economic behaviour. The author reveals the key conceptual principles of the rational choice theory and defines the theoretical and methodological peculiarity of the insurance market security.

Keywords: economic rationality; rational expectations; rational choice; the insurance market; structure; environment; system.

Постановка проблеми. Особливість сучасного періоду економіки України – це кардинальна зміна векторів розвитку та трансформативний стан суспільства. Обрана євроінтеграційна траєкторія поступу держави зумовила необхідність майже повного відкриття свого економічного простору для світового підприємництва. І таким чином, з одного боку, розпочала процес модернізації вітчизняної соціально-економічної системи відповідно до вимог європейського співтовариства, а з іншого боку, суттєво обмежила можливості захисту національних інтересів. Таким чином, осо-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

бливо гостро постає питання забезпечення національної безпеки, економічної безпеки та страхового ринку зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гостроту та важливість вивчення проблем забезпечення безпеки страхового ринку підтверджують ґрунтовні наукові праці вчених-економістів, серед яких О. Барановський, Р. Бачо, В. Гайдамашенко, О. Деркач, А. Єрмошенко, О. Папка, Н. Пойда-Носик, М. Тимчак, Н. Ткаченко та інші.

Теоретичні основи раціональності досліджували О. Анісов, О. Богомоллов, М. Вебер, І. Вінкельман, Л. Горбунова, Ю. Давидов, В. Додонова Г. Жданов, А. Новіков, М. Розов, Х. Патнем, С. Тулмін.

Проте, незважаючи на увагу науковців до проблем функціонування страхового ринку, до цього часу не вироблено єдиного підходу щодо обґрунтування критеріїв забезпечення безпеки його розвитку.

Мета статті полягає в обґрунтуванні економічної раціональності як головного критерію забезпечення безпеки страхового ринку.

Виклад основного матеріалу. Страховий ринок знаходиться в стадії загострення й необхідності приймати складні рішення, що визначають подальшу траєкторію його розвитку, а отже необхідно чітко усвідомлювати перспективи, що відкриваються та здійснити правильний вибір в рамках можливих сценаріїв. В цьому контексті особливого значення набуває поглиблення теорії прийняття економічних рішень. Важливою складовою економічного мислення є вміння робити економічний вибір. Доречним у такому контексті буде звернення до критерію раціональності.

Термін «раціональність» почав використовуватися у філософських концепціях, очинаючи з XIX ст. Він походить від французького *raison* – це „ідея, думка, судження, мисленева здібність у людини та її функціонування; те, що дозволяє людині пізнавати, виносити судження і діяти відповідно”. Це також „розум, розсудок, інтелект, здоровий глузд”, „підстава, мотив, міркування, причина”. Синонімами *raison* є такі слова як *compreânsin*-розуміння, *connaissance* -пізнання, *esprit* –розсудок, *intelligence* –розум, здібність мислення, *pensee*-думка, *raisonable* – розумовий, тверезий, обґрунтований. Останнє поняття тлумачиться також як „здібність мислити”, „розумові особливості в їх функціонуванні”, „природниче пізнання”. Прикметник „*rationnel*” означає „заснований на розумі, розумний, доцільний, теоретичний” [6, с. 1597].

У повсякденному тлумаченні раціональна поведінка означає помірковане ставлення до життя [7, с. 12].

У сучасній українській побутовій та науковій мові поняття «раціональність», «раціональний» співвідноситься із синонімами «розумний», «обґрунтований», «цілевідповідний». Зокрема, у Великому тлумачному словнику української мови наведені декілька понять: «раціональний», «раціоналізм», «раціоналістичний», «раціон», «рацея». При цьому «раціоналізм» тлумачиться, по-перше, як філософський напрям, що протиставляє містиці, теології, ірраціоналізму, переконання у здатності людського розуму пізнати закони розвитку природи і суспільства; по-друге, напрям у теорії пізнання, який на противагу емпіризмову вважає розум єдиним джерелом і критерієм пізнання; по-третє, розсудливе ставлення до життя, розсудливість у вчинках [1, с. 1017].

Вивчення і систематизація наукової думки щодо раціональності дозволить обґрунтувати можливість раціоналізації процесу забезпечення безпеки страхового ринку.

Як зазначає Горбунова Л. С. [2], класичний тип наукової раціональності, що виник у результаті першої в історії глобальної наукової революції в XVII ст. і появи класичного природознавства, акцентує увагу на об'єкті, прагне в процесі пізнання елімінувати все відносно суб'єкта, включаючи засоби, інструменти й операції його діяльності. Така елімінація розглядається як необхідна умова одержання об'єктивно-істинного знання про світ.

Некласичний тип наукової раціональності, що сформувався в результаті третьої глобальної наукової революції із середини 90-х років XIX століття до кінця 20-х років XX століття, характеризується особливим відношенням мислення до об'єкта й самого до себе, а саме: мислення відтворює об'єкт як вплетений у людську діяльність і будує образи об'єкта, співвідносячи їх з поданнями про історично сформовані засоби його освоєння [2].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Четверта глобальна наукова революція зумовила становлення постнекласичного типу раціональності, що розширює поле рефлексії над людською діяльністю. Дана рефлексія дозволяє враховувати співвіднесеність отримуваних знань про об'єкт не тільки з особливістю засобів й операцій діяльності, але й ціннісно-цільовими структурами [2].

В цьому контексті, доречним буде наведення існуючих в науковій літературі підходів до виокремлення типів раціональності, що дозволить детально дослідити роль раціональності в економіці та забезпеченні безпеки страхового ринку (табл.1). Дозволимо собі зробити припущення, що зміст терміну „раціональність” віддзеркалює історичний контекст та сферу пізнання до якої він застосовується.

Таблиця 1

Основні типи раціональності

Тип раціональності	Зміст
1	2
Формальна раціональність	строго раціональний метод, скорочений до формальних синтаксичних висновків без обов'язкової вимоги абсолютної істини передумов
Семантична раціональність	інтерпретує значення концепцій, розкриває зміст цих концепцій, слів тощо
Ієрархічно-систематизована раціональність	передбачає впорядкування знань у певний вид загальної «архітектури» всеосяжної системи
Раціональна реконструкція	застосовується для поглибленого розуміння теорій та передбачає аналіз методичних рекомендацій й «емпіричних правил»
Стратегічна раціональність	теоретична концепція дії, використовується в економіці щодо рішень в умовах визначеності, ризику або невизначеності
Раціоналізація як психологія	постфактичне обґрунтування міркувань для мінімізації невідповідності між очікуванням і прогнозованим успіхом
Теоретична раціональність ігр	оптимізація прийняття рішень в рамках стратегічних умов по відношенню до конкурентів (конкуруючих агентів й осіб, які приймають рішення)
Раціональність важелів	передбачає мінімізацію зусиль або вартості і максимізацію ступеня досягнення мети
Утилітарна раціональність правил	орієнтована не на дії в індивідуальних ситуаціях, але є видом концепції метадії для судження про критерії оцінки, домінуючого правила або загального результату як тенденції або довгострокових ефектів застосування правил
Етична раціональність	є деонтологічним розмежуванням формальних моральних принципів
Ціннісна раціональність	унікальне переконання, орієнтоване на судження та виправдане за допомогою (тільки або головним чином) судження на основі цінностей і фундаментальних переконань
Консенсуальна раціональність	матеріалізується в орієнтації рішень за критерієм принципово ідеального розуміння та комунікації
Конструктивістська раціональність	використовує конструктивні угоди для формування версій, що будуються відповідно конструктивних правил
Наукова раціональність	підхід на основі методологічного та натуралістичного сцієнтизму, що вимагає використання тільки наукових методів у гуманітарних і соціальних науках
Раціональність систем	взаємне і загальне поєднання системних компонентів, що веде до внутрішньої структури прийняття рішень без свідомого завдання, прагнення або досягнення цілей
Обмежена раціональність	передбачає, що суб'єкти в економіці прагнуть діяти раціонально, проте у дійсності мають таку можливість лише в обмеженому ступені
Саморефлексивна раціональність	трансцендентальне методологічне обґрунтування функціонально необхідних умов пізнання та дії
Локальна раціональність	відмова від пошуку глобального максимуму у вирішенні завдання на користь пошуку локальних максимумів та вибір найбільш прийняттого

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ*Продовження таблиці 1*

1	2
Принципіальна раціональність	базується на традиційній концепції, що керується універсальними правилами, принципами міркування для обґрунтування дії або рішення
Матеріальна раціональність	формування концепцій, може бути представлена як відкриття, передбачає побудову та розвиток області знання за допомогою наукових теорій
Діалогічна раціональність	форма методологічної стратегії подачі конкуруючих інтересів, позицій, пропозицій в загальних або риторичних, а також наукових дискусіях між опонентами
Публічна раціональність	готовність публічно обґрунтувати власні рішення та продукти

Джерело: систематизовано автором

В економічній науці раціональність передбачає вибір найкращого результату, що є особливо важливим при виборі сценарію забезпечення безпеки страхового ринку. Навіть його очікування раціональні.

Страховий ринок України має подолати важку системну кризу, що зумовлена глибокими проблемами в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах. Завдяки економічній раціоналізації можливий перехід від небезпечного стану страхового ринку до безпечного на основі вибору найкращої сукупності заходів серед можливих по його забезпеченню. Таким чином, економічна раціональність передбачає співвідносне вимірювання засобів досягнення мети, іншими словами передбачає прийняття рішень на основі оцінки наявних альтернатив вибору сценаріїв, програм, заходів та засобів, виходячи з критерію ефективності досягнення поставленої мети (безпека страхового ринку). При цьому кінцева мета встановлюється заздалегідь і не піддається оцінці. Вирішальним пунктом у дискусії про емпіричну значимість економічної раціональності є можливість передбачення наслідків прийнятих рішень.

Раціональна модель припускає, що вироблення рішення є раціональним процесом знаходження найкращого технічного рішення певної проблеми, основними елементами якого є: 1) цілі – знання про те, що бажаєш зробити; 2) альтернативи – засоби можливого досягнення цілей; 3) впливи – витрати та вигоди, що пов'язані з кожною альтернативою; 4) критерії, за якими альтернативи розміщуються у порядку бажаності; 5) моделі, які мають допомогти передбачити емпіричні наслідки обраної моделі. Раціональна модель включає декілька положень, а саме: 1) інформація має значення, оскільки рішення може бути ухваленим лише на її основі; 2) закони логіки та більша поінформованість гарантують «кращу політику»; 3) існує одна особа або принаймні група осіб, яка ухвалює рішення [3].

Можна припустити, що забезпечення безпеки страхового ринку має характеризуватися більш опосередкованим та гнучким впливом на кінцевий об'єкт управління шляхом корегування реального стану страхового ринку в обраному напрямку. Економічна раціональність встановлює принцип функціонування страхових інститутів та узгоджує їх взаємодію задля становлення цілісного порядку та задоволення майнових інтересів. Економічна раціональність виступає характеризуючим критерієм адекватності, ефективності, логічності, цілевідповідності та рефлексивності економічних взаємозв'язків між учасниками страхового ринку.

Раціональність у фінансах базується на п'яти фундаментальних аксіомах кардинальної корисності, які вперше були обґрунтовані фон Нейманом і Моргенштерном [4]: порівнянність, послідовність, незалежність, вимірюваність та рейтинг. Наведені аксіоми визначають раціональність з позиції здатності зробити вибір в умовах ризику та наявності альтернатив.

Критерієм раціональності прийнятих рішень є принцип максимізації очікуваної корисності. Теорія Неймана-Моргенштерна є розвитком некласичної теорії вибору рішень на випадок ризику. Рішення суб'єкта полягає у виборі найкращої з доступних альтернатив, кожна з яких в умовах ризику може бути охарактеризована не єдиним значенням, а ймовірносним розподілом багатства, яке людина отримує при виборі даного рішення. Фон Нейман і Моргенштерн стверджували, що "практично визначили чисельну корисність як об'єкт, для якого підрахунок математичних очікувань є законним" [4]. У цьому сенсі теорія корисності може бути застосована до наслідків будь-якого роду, в тому числі й в процесі формування стратегії забезпечення безпеки

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

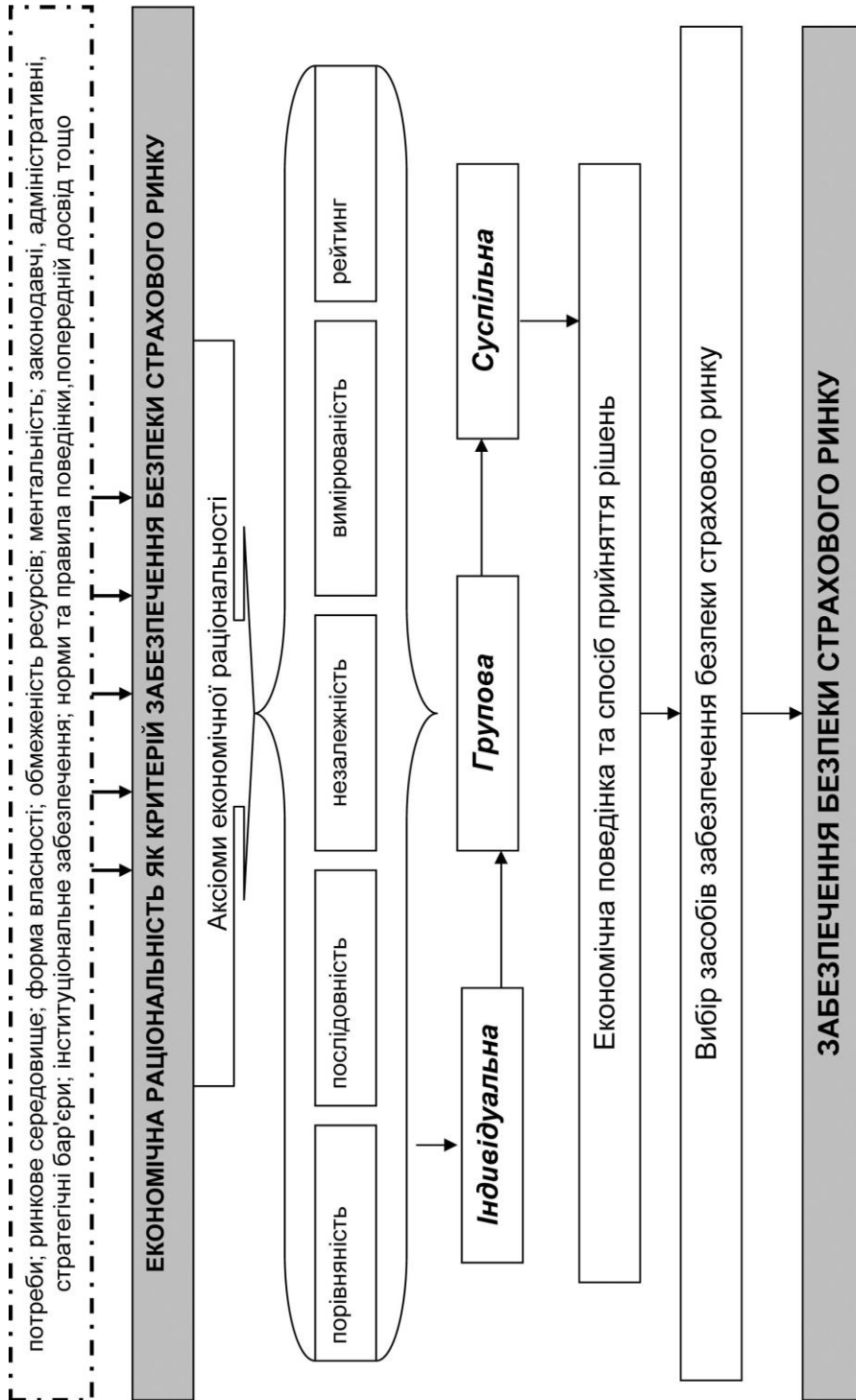

Рис. 1. Характеристика економічної раціональності як критерію забезпечення безпеки страхового ринку

Джерело: складено автором

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

страхового ринку. Теорія очікуваної корисності вивчає вибір між ризиковими перспективами як з одним варіантом рішення, так і в умовах поліальтернативності.

Наведена вище інформація дозволяє зробити висновок, що доцільність використання критерію економічної раціональності при розробці стратегії забезпечення безпеки страхового ринку зумовлена невизначеністю для якої характерними є наступні риси: ризик пов'язується з прийняттям рішення, спрямованого на досягнення конкретної мети; в умовах ризику можливо визначити ймовірність результатів і очікувані результати, але кінцевий результат передбачити не можливо; в умовах ризику, як мінімум один зі сценаріїв забезпечення безпеки страхового ринку передбачає невиконання поставлених завдань; імовірнісний характер подій, що впливає на кінцевий результат (безпеку страхового ринку).

Використання економічної раціональності в якості критерію забезпечення безпеки страхового ринку дозволить поєднати надбання економічної науки з повсякденним вирішенням проблем розвитку економічної системи. Характеристика економічної раціональності як критерію забезпечення безпеки страхового ринку наведено на рис.1.

Автор пропонує розглядати економічну раціональність як узагальнену якісну оцінку ефективності діяльності, спрямованої на досягнення мети при низці обмежень та за наявних ресурсів. Індивідуальна економічна раціональність є відправною точкою для формування наступних рівнів, оскільки індивідуальні рішення є первинними. Об'єднання індивідуальних рішень в одну групу створює підґрунтя для формування групової та суспільної економічної раціональності. Суспільна економічна раціональність передбачає узагальнення певних переваг індивідуумів і створення колективних мотивацій.

Процес уніфікації переваг базується на рівні індивідуальної економічної раціональності (страхові компанії, страхові посередники, споживачі страхових послуг), групової економічної раціональності (страхові об'єднання) та на рівні суспільної економічної раціональності (страховий ринок) задля встановлення спільних пріоритетів. Синхронізація потреби щодо забезпечення безпеки страхового ринку визначає його стійкість та здатність до ефективного функціонування.

Висновки. Науковий інтерес до проблематики забезпечення безпеки страхового ринку в сучасних умовах є цілком закономірним запитом на потреби висхідного поступу вітчизняної економіки. Наведені вище аргументи надають підстави вважати доцільним впровадження в практику критерію економічної раціональності як вихідної субстанції, що визначає дизайн системи забезпечення безпеки страхового ринку. Запропонований підхід дозволить створити теоретичну платформу для розробки стратегії розвитку страхового ринку на основі поєднання наступних принципів: однозначність і ясність завдань; цілеорієнтованість; проінформованість про варіанти вирішення визначених завдань; ясність переваг, їх сталість і стабільність. А отже, поставлені цілі забезпечення безпеки страхового ринку будуть конкретними, вимірюваними, досяжними, релевантними, обмеженими в часі.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 слів і словосполучень / уклад. и голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Горбунова, Л. С. Постнеокласична раціональність : трансдисциплінарний дискурс в науці і освіті / Л. С. Горбунова // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія. – 2013. – Вип. 40 (1). – С. 137-152.
3. Додонова, В. І. Постнеокласичні обрії соціального управління [Електронний ресурс] / В. І. Додонова. – Режим доступу : <http://ispcjournal.org/journals/2014/dodonova.pdf>.
4. Дж. фон Нейман. Теория игр и экономическое поведение / Дж. фон Нейман, О. Моргенштерн. – М.: Наука, 1970. – 707 с.
5. Порус, В. Н. Системный смысл понятия "научная рациональность" / В. Н. Порус // Рациональность как предмет философского исследования. – М.: ИФ РАН, 1995. – С. 91-120.
6. Тлумачний словник французької мови Le Grand Robert = Dictionnaire alfabétique etanologique de la langue française. Petit Robert La Robert. – Paris, 1981. - 2171 p. - P. 1597.
7. Автономов, В. С. Модель человека в экономической науке / В. С. Автономов. – СПб.: Экон. шк., 1998. – 230 с.

References

1. Busel, V. T. (2004) .Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great Dictionary of The Modern Ukrainian Language]. Kiev, Irpen, Perun Publ [in Ukrainian].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

2. Horbunova, L. S. Postneklasychna ratsionalnist: transdystyplinaryni dyskurs v nauksi i osviti [Postnonclassical Rationality: Transdisciplinary Discourse in Science and Education [in Ukrainian].
3. Dodonova, V. I. Postneklasychni obrii sotsialnoho upravlinnia [Postnonclassical Horizon of Social Management]. Retrieved from : <http://ispcjournal.org/journals/2014/dodonova.pdf> [in Ukrainian].
4. Neiman, Dzh. O. fon Morhenshtern (1970). Teoriia ihr i ekonomicheskoe povedenie. Moscow: Nauka [in Russian].
5. Porus, V. N. (1995). Sistemnyi smysl poniatia "nauchnaia ratsionalnost" [System Meaning of "Scientific Rationality"]. Ratsionalnost kak predmet filosofskoho issledovaniia – Rationality as an Object of Philosophical Studies. Moscow [in Russian].
6. Tlumachnyi slovnyk frantsuzkoi movy [Explanatory Dictionary of the French Language]. Dictionnaire alfabétique etanologique de la langue francaise. Petit Robert La Robert (1981). Paris [in French].
7. Avtonomov, V. S. Model chloveka v ekonomicheskoi nauke [Human Model in Economics]. Saint Petersburg : Ekon. shk. y dr [in Russian].

Надійшла 05.04.2016